

NYOMORULTAK

Azért az oroszán az úr

KOVÁCS BÁLINT

FRANCIAORSZÁG OSCARRA JELÖLT FILMJE, A *NYOMORULTAK* AZ ISZONYATTÓL SÚLYOS, GYOMORSZORÍTÓ MESTERMŰ.

A világ gyorsan, a mozi lassan változik. A hollywoodi filmipar olyan nehézkösen dökög, mint egy páncélozott jármű, hogy mind intézményileg, mind a filmek tartalmában meghaladja azt a százéves alapállapotot, hogy fehér, jómódú, heteroszexuális férfiak mesélnek fehér, jómódú, heteroszexuális férfiakról, és noha a feketére festett arcú fehér színészek, a „blackface” korát már réges-régen sikerült meghaladni, azért a fehér egyiptomi istenek, a fehér animeszereplők és a kulturális kisajátítás különféle formái még ma is állandó beszédtemát jelentenek.

Noha a téma összetett, a válaszok korántsem egyértelműek (biztosan probléma, ha egy nem „érintett” alkotó beszél valamilyen társadalmi csoport problémáiról?), és találkozni a ló túlfelére átesett kritikákkal is, az mindenesetre egészen biztosan jól tesz a filmművészetnek, ha megjelennek az olyan filmek, mint a *Nyomorultak*. Ez a film olyan távol áll a kulturális kisajátítás bármilyen formájától, amennyire az csak elképzelhető: társíró-rendezője, Ladj Ly a legsajátabb közegéről, e közeg problémáiról, társadalmi helyzetéről beszél. A mali születésű, fekete rendező maga is Montfermeilben, Párizs egyik zűrös elővárosában nőtt fel, a film kulcsjelenetét abban a lakótelepi épületben forgatta, ahol felnőtt, saját ismerőseit kérte fel a tömegjelenetekben szereplésre. És ami ennél fontosabb: amikor nem filmet készít, ugyanazokat a konfliktusokat éli ő maga is, amelyeket a film ábrázol: egyfajta önkéntes civil megfigyelőként rögzíti, majd közzéteszi a szerinte túl brutális rendőri intézkedéseket, és ha úgy diktálja az igazságérzete, össze is csap velük; például amikor egy tüzesetben meghalt egy csecsemő, olyannyira ne-

kiment a rendőröknek, hogy azért jogerősen el is ítélték. (Éveket ült börtönben is, de nem társadalmi igazságtétel miatt: egy barátjának segített az erdőbe rángatni és összeverni egy férfit, akinek házasságon kívüli viszonya volt a barát húgával.)

Ha a világ egyik csillogó fővárosától, Párizstól nem is messze, mégis a peremvidéken játszódik a film, a társadalom peremén: nem abban a Montfermeilben, amely másfél évszázaddal korábban Victor Hugót is megihlette nagyregénye megírásához, hanem abban, amivé azóta lett, folyamatosan járőröző rendőrökkel, akik jó esetben azt próbálják megakadályozni, hogy az időtlen idők óta folyamatosan pengélen táncoló helyzet ne fajuljon el, rosszabb esetben maguk járulnak hozzá ahhoz, hogy kitörjön a felszín alól mindaz, ami addig a flaszter alatt forrongott: Ladj Ly világában – és talán nem csak ott – folyamatos a feszültség amiatt, hogy az alsóbb osztályokban élők úgy érzik, elengedte a kezüket a kormány vagy a társadalom többi része, a problémáikra pedig nem is nagyon keres megoldást senki. Nem számítanak. Ladj Ly számára viszont igen.

Százötven év alatt egy szereplő tűnt el végérvényesen a *Nyomorultak*ból: a jószágos Jean Valjean, de a Javert-ek és a Gavroche-ok megszaporodtak, mint a sárkányfej, amely helyett kettő nő, ha levágják. És persze a felkelések is maradtak: Hugónak az 1832-es párizsi, Lynek a 2005-ös Clichy-sous-Bois-i zavargások adtak ihletet (utóbbi volt az a Párizs egy másik elővárosában zajló forrongás-sorozat, amelyhez két, rendőrök által üldözött fekete fiatalember halála vezetett, és amely miatt hetekig lángolt a város).

De amíg Hugónál egyértelmű volt a válasz, addig Lynél már korántsem az: vajon lehet az jó bárkinek, ha előtörnek az addig lappangó indulatok? Vajon vezethet bármilyen pozitív eredményre, ha az erővel elnyomott maga is erővel vág vissza az elnyomójának, vagy ezt nem forradalomnak, inkább az erőszak spiráljának hívják? Hosszú távon jól járhat az, aki jogtalan módszerekkel fejezi ki jogos dühét? A huszonegyedik században feltéve a mindig aktuális kérdéseket, úgy tűnik, nincsenek könnyű válaszok – és Ly *Nyomorultak*jának egyik legnagyobb erénye, hogy nem is próbál ilyeneket adni, hanem, mint a legjobb filmek általában, csak felteszi ezeket a kérdéseket. A húsbavágó, brutális kérdéseket, amelyeket szeretünk magunkba fojtani, és amelyekkel épp ezért jó, ha a művészet szembesíteni tud. Sőt: ez lenne az egyik, ha nem a legnehezebb feladata.

Ez a végletekig árnyalt, átgondolt, sokszínűsége és sokoldalúságra törekvő hozzáállás korántsem csak a nagy, végső kérdések kapcsán jellemző a *Nyomorultakra*, de vezérlőelvül szolgál a film teljes felépítéséhez. Olyannyira, hogy az elsőfilmes Ly formailag is izgalmas, újszerű filmet rendezett: teljességgel elveti a filmek elsöprő többségében megszokott cselekményvezérelt dramaturgiát (a tényleges cselekmény nagyjából egy óra filmidő után indul csak be), de a szereplők hátterét, alapkarakterét is sokkal utalásszerűbben kezeli az átlagnál. Mintha ezzel is azt emelné ki: nem egyes emberek a főszereplők, mert ami történik, az sem egyes személyeken múlik. A főszereplő a közeg, a cselekvő felek pedig nem az emberek, hanem főképp a rendszer maga az, amely az embereket az elkerülhetetlen felé taszigálja. Erre utal a talán kissé szájbarágós mottóként használt Hugo-idézet is: „Nincsenek rossz nővények, se rossz emberek. Csak rossz gazdák vannak.” Nem a film szereplői rosszak, hanem a közeg, amelyben olyan korlátozottak a lehetőségeik, mintha az egész életüket sarokba szorítva kellene leélniük. A *Nyomorultak* a sarokba szorítottak filmje.

Ly kamerája az első órában, mintha egy, erről a bizonyos rossz gazdáról, rossz rendszerről szóló dokumentumfilmet látnánk, Montfermeilt pász-

tázza. A városba új rendőr érkezik, első járőrözésén ő járja végig két új társával, a csendesebb, fekete muszlim és az erőszakos, magának folyamatosan tekintélyt kiharcolni akaró fehér rendőrrel a várost. Így vele együtt tárul fel a néző előtt is ez a sajátos, mai nyugat-európai, külvárosi társadalom. Ott a várost tulajdonképpen sikeresen, de sajátosan vezető, önálló hatalmi központot vagy erőszakszervezetet létrehozó, fekete polgármester; ott a másik, nem hivatalos központ, a muszlim közösség vezetője, a kebab-büfé egykori bűnöző, ma valamiféle imámként is működő vezetője; meg persze a háromszög harmadik csúcsa, a bizalmaskodás és az erőszakkal kivívott tekintély kettősére felépített rendőrség, amelynek mindennapi, de az új rendőr érkezéséig magától értetődően meg is választott kérdése, hogy vajon szentesíti-e a bűn megelőzése a folyamatos rendőri túlkapásokat, ha azok ugyan rasszizmusra, hatalommal való visszaélésre épülnek is, de végső soron működnek, mint atyai pofon a meggyőzés helyett. És végül épp egy ilyen „pofon” lesz az, amely mégis elszabadítja a poklot: Ly kamerája az első órában gondosan bemutatja a csordultig telt pohár pereméig érő vizet, aztán ráközelít

„Csak tovább szorul a gyomor”
(Alexis Manenti, Damien Bonnard és Djebri Zonga)

akciót bosszul meg másnap az áldozat és a többi kölyök egy brutális, a rendőrök elleni támadással, miközben a rendőrök azzal vannak elfoglalva, hogy megszerezzék az egyik gyerektől a videófelvételt az esetről.)

És ebben a növényekről, emberekről és rossz gazdákról szóló dokumentumfilmben egyetlen másodpercnyi ítélkezés sincsen, sem kétdimenziós, fekete vagy fehér figurák: a forgatókönyv és a nagyszerű színészek bravúrja, hogy a hagyományos karakterfestés kihagyásával is tökéletesen együtt lehet érezni minden szereplővel, mindenki motivációi, félelmei, szomorúsága, tanácstalansága pontosan érthető, mélyen emberi érzés, legyen szó az otthonról kidobott, bajkeverő kisfiúról (Issa Perica), vagy a filmet egyfajta sokatmondó, jeges iszonyatba dermedt, hihetetlenül emlékezetes arccal végigjátszó új rendőrrel (Damien Bonnard). Rengeteget számít abban, hogy a film ennyire hatásos tud lenni, hogy ennyire árnyalt minden karakter és helyzet: a néző gyomra nemcsak attól szorul össze, amit lát, hanem attól is, hogy fo-

galma sincs, mi lenne a helyes az adott helyzetben. Semmi. Mert az adott helyzet mindeztől rossz – és mivel végtenül hiteles és ismerős, csak tovább szorul a gyomor.

De amennyire hiperrealista amúgy a film, akármilyen betonkemény és veritékszagú a látványvilága, olyannyira meszterien sző bele mégis Ly egy metaforát is az egészbe: az eseményeket egy, a városban fellépő cirkuszi társulattól ellopott kisoroslán ügye katalizálja. Az oroslánkölyök visszazserzésekor a cirkuszvezető azzal bünteti meg a tolvajt, hogy pár másodpercre egy oroslánketrecbe zárja a dühös apaállattal. Montfermeil – és a többi hasonló város – talán maga a dzsungel, ahol a nyers, primitív erő birtokosa, az oroslán a király. A lopás mintha azt a kérdést tenné fel: ki birtokolja ezt az

erőt, lehet-e eszközük a nyomorultaknak is a megszerzésére? És hogy nem egyszerűen oroslánról, de oroslánkölyökről van szó, az mintha a gyerekekre, a most még apró, de talán már gyilkolni képes generációra utalna, a gyerekekre, akik talán kisoroslánok, legalábbis ha a dzsungel felé terelik őket. És ha ez így lesz, kiderülhet a most még ártalmatlan generáció tagjairól is: azért az oroslán az úr.

Ha engedjük, hogy az legyen. A *Nyomorultak* ugyanis a végső nagyjelenet közepén ér véget: a kisgyerek kezében égő Molotov-koktél, a sarokba szorított rendőr pedig kétségbeesetten ráfogja a kibiztosított fegyverét. A két fegyver között pedig ott vagyunk mi, és velünk az egész társadalom, és gondolkodhatunk azon a stáblista alatt és még sokkal tovább, vajon ki szánja el magát előbb a gyilkolásra. Vagy lehetséges-e, hogy ez nem történik meg: el lehet-e oltani a lángot a Molotov-koktélből kilógó rongyon, ha egyszer már valaki meggyújtotta azt?

NYOMORULTAK (Les Misérables) – francia, 2019. Rendezte és írta: **Ladj Ly**. Kép: **Julien Poupard**. Szereplők: **Damien Bonnard** (Stéphane), **Alexis Manenti** (Chris), **Djebri Zonga** (Gwada), **Almamy Kanoute** (Salah), **Issa Perica** (Issa). Gyártó: **Srab Films**. Forgalmazó: **Vertigo Média**. *Feliratos*. 102 perc.